

. . . a spory

Němci se pochopitelně proti záboru okamžitě bránili; ale ani čeští divadelníci se nehodlali vzdát zisku, který jim nečekaně připadl – a neopodstatněná nebyla jistě ani prve zmíněná obava pražského policejního prezidenta⁷⁴ z nepříznivého vlivu, jaký by měla zpráva o opětovném vrácení Stavovského divadla na sotva uklidněnou obecnou náladu. Začalo tedy vyjednávání, k němuž daly podnět protesty německých poslanců ještě v den záboru a znovu 18. listopadu u ministerského předsedy Černého,⁷⁵ který „ . . . ujistil předsedy německých klubů, že záležitosti tou bude se zabývat s urychlením zemská správní komise, a (. . .) o zastoupení Němců při tomto jednání jest již postaráno tím způsobem, že budou k němu pozváni zástupci ‚Theatervereinu‘.“ To se také neprodleně stalo, takže 19. listopadu čteme:⁷⁶ „Ve věci zabraného Stavovského divadla vede se jednání u zemské politické správy za předsednictví vicepresidenta Kosiny a za účasti Družstva Národního divadla, jakož i německého divadla. Má se za to, že bude možná dohoda za naší určité kompenzace k německému divadlu, které potřebuje hlavně místnost pro zkoušky.“ Téhož dne však došlo k novému incidentu: dav zaútočil na Nové německé divadlo, kde právě probíhalo představení Kouzelné flétny. K ochraně budovy zakročila policie, ale dav ji napadl kameny. Pak ještě zasáhly dvě čety legionářů, kteří byli původně poplašnou zprávou přivoláni na pomoc demonstrantům, ale posléze zapůsobili jako prostředníci a přispěli k pokojnému rozchodu. Mozartova opera se však už toho dne nedohrála.⁷⁷ Na tuto událost reagovala v příštích dnech jednání výboru členů Národního divadla a legionářských mluvčích se zástupci českých zaměstnanců Nového německého divadla. Ze schůze vzešlo rozhodnutí⁷⁸ „ . . . vyzvati českou veřejnost, aby nepřekážela hrám v Novém německém divadle, poněvadž jednání o odevzdání Stavovského divadla českému umění je předmětem příznivého vyjednávání příslušných činitelů.“

Německé nároky při těchto jednáních byly ovšem značné a patřily mezi ně, vedle finanční náhrady za škody vzniklé zá-

borem, zejména požadavek státní podpory ke zřízení nové německé scény (mluvilo se přitom o prostoru zahrady u Nového německého divadla), zvýšená subvence, sanace penzijního fondu a jiné.⁷⁹ – Možná to byla právě náročnost těchto požadavků a z ní vyplývající perspektiva vleklého dohadování, která přispěla k jednostrannému ráznému opatření zemského správního výboru: podle jeho usnesení z 1. prosince 1920 bylo Stavovské divadlo převedeno z rukou hereckého výboru do správy Národního divadla.⁸⁰ Do té doby totiž zabrané divadlo spravoval výbor členů Národního divadla v čele s Jaroslavem Hurtem,⁸¹ zatímco Národní divadlo jako instituce zůstávalo formálně stranou věci.

Němci nyní rozvinuli širokou protiakci. Samozřejmě ihned protestovali u vlády. Ohlásili však současně v několika evropských zemích velkou akci, která měla podpořit volání po nové budově pro německé divadelníky v Praze – v určitý den měla být například v Rakousku a Německu uspořádána dobročinná představení pro tento účel.⁸² Deutscher Bühnenverein v Berlíně se dokonce usnesl na rezoluci žádající, aby ve věci zakročila diplomaticky říšská vláda.⁸³ To se ovšem nestalo, ale konkrétní německou odpovědí byla soudní žaloba, kterou ředitel německého divadla Kramer podal na zemský správní výbor, ředitele Národního divadla a na zúčastněné umělce (mj. Hurta a Deyla), poslance Jana Hrizbyla a dva důstojníky, kteří se záboru zúčastnili. Žaloba byla přitom založena (neuváženě, jak se ukázalo) na obvinění žalovaných z rušení držby.

Ředitel Kramer svou při po několikerém stání a dvou odvoláních nakonec prohrál; ale vystupování českých účastníků sporu i celý jeho průběh nás sotva může naplnit pocitem národní hrdosti. Na chvíli se možná pobavíme komikou nechtěného, když svědčící policejní komisař vypovídá:⁸⁴ „Dostal jsem rozkaz asi se 30 muži zabrániti zabrání divadla. (. . .) Stav byl takový, že nebylo možno rozkaz vykonati, a proto omezil jsem se na to, že jsem napomínal obecnstvo, aby v hledišti nekouřilo.“ Číst však v projevech seriózních politických a úředních funkcionářů nebo vážených umělců (resp. jejich právních zástupců) věty plné alibismu, nedůstojných vytáček a průhledných neupřím-

ností – to věru nepůsobí dobře: „Ředitel Schmoranz nemá na zabrání účasti a také dekorace z Národního divadla byly do Stavovského divadla převezeny bez jeho vědomí, a soud vzal rovněž na vědomí, že nikdo z herců ho nepožádal o svolení k účinkování.“⁸⁵ – „Zemský správní výbor nedal svolení k zabrání divadla, ba stalo se tak proti jeho vůli. (. . .) Byl pak poměry donucen upravit nějak tuto otázku, kterou řešil lid sám. Proto vydáno 1. prosince usnesení, jímž se divadlo přejímá do správy až do doby, kdy bude možno v klidu věc definitivně vyřídit.“⁸⁶ – Dr. Jaroslav Šafařovič (tou dobou sekční šéf zemského správního výboru a později ředitel Národního divadla) pak vypovídal:⁸⁷ „Převzetí divadla stalo se pouze na dobu přechodnou, nežli najde klidná rozvaha, bude možná právní úprava a otázka druhé scény bude rozřešena. (. . .) Zástupcové zemského výboru neměli vůbec vědomí, že by převzetím divadla v držbě někoho rušili. (. . .) Volili převzetí divadla jako menší zlo, aby zabránili horšímu a umožnili plnění smluv. (. . .) Sólisté a členové Národního divadla, kteří byli 16. listopadu v divadle Stavovském, prohlásili, že jim bylo divadlo dáno těmi, kdo je zabrali, a popřeli, že by se byli zúčastnili zabíracího aktu.“

Proto soud žalobu zamítl, neboť žalovaní⁸⁸ „. . . nedopustili se násilného vypuzení žalobce z držby v tom smyslu, aby vykonávali právo užívati Stavovského divadla pro sebe, nýbrž z motivů čelících k prospěchu českého divadelního umění, resp. sledující čin politický.“ Pokud pak jde o zemský správní výbor, „. . . vzal soud za prokázané, že nemůže býti řeči o tom, že by si zemský výbor vědomě osoboval dosavadní užívací právo žalobcovo, když existenci i trvání práva toho slovy i skutky uznává, a že by měl úmysl žalobce v jeho držbě rušiti, nýbrž naopak, že zamýšlí a chce vrátiti divadlo žalobci, nyní však že tam prozatímně vykonává pouze ochranu zemského statku a tak koná opatření nikoliv soukromoprávního, nýbrž policejního.“

Ředitel Kramer se odvolal. Nadřízený soud zamítl jeho stížnost v bodu, týkajícím se zemského správního výboru, ale pokud se žaloba týkala jednotlivých osob, vrátil spor zpět a uložil řízení doplnit. Na soudu první instance však byla žaloba znovu zamítnuta s odůvodněním, které pro svou spekulativní košatost zasluhuje obšírnou citaci:⁸⁹

„ . . . je-li prokázáno, že 16. listopadu po 1. hodině odpolední do divadla vnikl nebezpečný dav lidí, který divadlo okupoval tak, že nebylo lze mu odporovat a že bylo vyloučeno, že by žalobce v něm vůbec mohl svá pachtovní práva skutečně vykonávat, (. . .) pak nelze po této době (. . .) o držbě žalobcově vůbec mluvit. (. . .) Nebyli ovšem v držbě, nemohl – toť jasno – býti rušen ani žalovanými, kteří do divadla (. . .) přišli až (. . .) později. Ale soud nevzal také za prokázáno, že se žalovaní herci a legionáři dopustili rušebního činu. Je přece obecně známo, že žijeme v době organisovaných davů, že lid se co chvíli srocuje za nějakým cílem ať již dovoleným nebo nedovoleným. Tolik však jest jisto, že za určitých daných okolností takto sročený lid nabývá nových vlastností, které se od vlastností jedinců, ze kterých se dav skládá, liší. Je vědecky (. . .) doloženo, že psychologický dav je provisorní bytostí, že jedinec pozbývá v takovém davu svého já, že hromada sročených lidí stává se bytostí úplně novou, že dav je beze jména a nezodpovědný. – Soud na základě prokázaných skutečností a veden úvahou právě zmíněnou, dochází k přesvědčení, že žalovaní nejednali jako jednotlivci, nýbrž že byli strženi davem, ovládnuti jeho vůlí do té míry, že svou psychologickou osobnost ztratili, utvořivše s hromadou srotivších se osob novou osobnost – dav – a tento dav že to byl, který žalobce z držby vypudil, čili že za rušení zodpověden jest onen dav, dav beze jména, nikoliv však žalovaní jako jedinci. (. . .) Pokud se týče doby od 16. listopadu do 5. prosince, neshledává soud rušebního činu v jednání žalovaných prostě proto, že žalobce v držbě té, hledě k právnímu názoru II. instance, už vůbec nebyl a dále proto, že v této době žalovaní žádného úmyslu, ba ani vědomí rušení neměli, jak lze souditi z jejich chování se, konaného u vědomí, že sjednávají klid v divadle i mimo ně, že chrání osobu žalobcovu, po případě slouží divadelnímu umění.“

Po opětovné Kramerově stížnosti odvolací soud takovou osvobozovací konstrukcí odmítl,⁹⁰ neboť „ . . . shluknou-li se jednotlivci v dav, nepřestávají býti odpovědnými za činy protiprávně vykonané; proto žalovaní, kteří 16. listopadu aneb později do divadla přišli, držbu žalobcovu porušili.“ – Jenže: „Pro konečné usnesení platí předpis par. 406 občanského řádu

soudního, dle něhož každá sporná věc musí být rozsouzena podle stavu v době rozsudku. (. . .) Zemský správní výbor usnesením ze dne 1. prosince 1920 se usnesl převzít správu divadla a s Národním divadlem spojit a podle tohoto usnesení skutečně dne 5. prosince, tedy již před podáním žaloby z rušené držby, Stavovské divadlo s příslušenstvím do správy převzal. – Poněvadž je zemský správní výbor úřadem veřejným, odňata byla jeho opatřením, o jehož správnosti nepřisluší rekursnímu soudu souditi, osobám třetím a ovšem také jmenovitě žalovaným jakákoliv dispozice nad Stavovským divadlem a věcmi v něm jsoucími; žalovaní nemohou proti vůli veřejného úřadu nějaká opatření za účelem obnovení předešlého stavu učiniti, čímž stala se žaloba o rušenou držbu bezúčelnou a s cílem právně přístupným se minula.“

* * *

Tak skončil pět měsíců trvající soudní spor, který soudobý tisk zaznamenával soustavně, ale v podstatě bez komentáře. Snad jediné *Právo lidu* nazvalo věci pravým jménem, když odsoudilo nedůstojně vyhýbavé vystupování našich umělců, úředníků a důstojníků před soudem:⁹¹ „Dav nelze hnáti k zodpovědnosti. Osoby, které jsou náhodou zadrženy, svádějí tedy všecko na dav. Při přelíčení působilo to trapně. Podnikám-li něco, tedy musím za svůj čin převzít plnou zodpovědnost. Jednal-li jsem dle svého přesvědčení, tedy se k tomu hrdě přiznám.“

V deníku *Čas* pak Bohuš Tomsa analyzoval v historickém pohledu legální stránku věci, dovedl protiprávnost záboru a napadl i uvažování soudu první instance:⁹² „. . . konstrukce, které měly objasnit právní její povahu, byly činěny již a priori s tím úmyslem, aby byl jimi akt zabráněn ospravedlněn. (. . .) Takový postup musil vést nevyhnutelně k násilným teoriím, jichž nelze držeti.“ Státní moci pak B. Tomsa vytkl, že svým chováním kryla „faktický stav způsobený davem“ a tím na sebe vzala i zodpovědnost za samotný čin.

* * *

Divadelní publicistika přála ovšem Národnímu divadlu jeho zisk; ale stále se množily úvahy, jaká je skutečná hodnota za dramatických okolností získaného domu a nebude-li cena za ten zisk příliš vysoká. Takový skeptický hlas se ostatně ozval hned po záboru, v souvislosti s odsouzením činu, jehož provedení se srovnávalo s nedávným obsazením Lidového domu rodící se komunistickou stranou:⁹³ „Celý způsob je nevhodný, zvláště když Stavovské divadlo naprosto nemůže vyhovovat našim účelům, o které nám jde v otázce zřízení druhé scény.“ – Skepse se pak brzy změnila v pobouření, když se (zatím jen v náznaku) objevila možnost, že by snad Němci měli dostat za Stavovské divadlo finanční odškodnění ve prospěch vlastní divadelní činnosti – dokonce snad v novém domě:⁹⁴ „Dnes se má Národní divadlo české spokojit starým polodřevěným domem (. . .), kdežto pro německé milovníky operet a krváků má se dle bájení *Bohemie* na státní útraty budovat pěkné, nové, moderně příhodné divadlo!“

Méně vzrušeně, ale ve stejném smyslu se vyjádřil Vojta Novák: i on poukazoval na špatný stav budovy a odmítal kompenzovat Němcům vzniklou újmu formou novostavby; navrhoval vrátit Stavovské divadlo a českému divadlu postavit budovu novou.⁹⁵ – Architekt Bohumil Sláma pak poukazoval vedle trestuhodně zanedbaného stavu na nemožnost rekonstruovat hlediště Stavovského divadla pro moderní potřeby; řešení viděl shodně s Engelmüllerem a Čapkem⁹⁶ v novostavbě provizorního charakteru.⁹⁷

„Netajme si pravdy. Stavovské divadlo není, než velmi relativní výpomoc pro nejbližší chvíli,“ napsal K. H. Hilar a rozvinul pak úvahu, jak by se dalo využít Stavovské divadlo pro potřeby Národního divadla: „... buď jako divadlo lidové (Tyl, Klicpera, Bozděch, Jirásek), anebo pro komorní hry.“⁹⁸ S trochu drsnou ležérností se pak vyjádřil Jiří Mahen: „Já bych jim to nebyl bral. Upřímně řečeno – nestálo to za to. Povídají nebo dokonce píšou, že je to divadlo pro intimní hry. A není to, věřte mi, pravda. To by musely lóže ven. (. . .) Jaká intimní nálada? Rozdíl výškový mezi přízemím a galerií je takový (. . .), že se nad tím nedá filosofovat, k čemu se to divadélko vlastně hodí. Snad k baletům a výprav-

ným hrám? (. . .) Ale povídalo se mi, že se to muselo zabrat, aby se herci Národního divadla mohli ,umělecky vyžít'. Gratuluji jim k tomu z celého srdce. My se toho chceme u nás nějak zbavit [tj. provozu ve dvou budovách – pozn. autora] a oni chudáčci do toho vlezli. (. . .) Nějaká moc špatná režie s celým Stavovským divadlem . . .“⁹⁹

I v dalších měsících je Stavovské divadlo znovu důvodem k rozhořčeným projevům – jednou proto, že by snad mělo být vráceno Němcům, jindy zase pobouřila pisatele představa, že němečtí divadelníci dostanou nespravedlivě štědrú náhradu a české divadlo uvízne v draze zaplacené budově na Ovocném trhu. Oba motivy určují střídavě obsah článků v časopisu *Jevišťe*:¹⁰⁰ „Komorní hry ve Stavovském divadle nejsou zrovna rozkoší, v přízemku táhne, je tam zima, není po stranách dobře vidět a slyšet, ale to vše nepadá na váhu, když bez druhého jeviště Národní divadlo nemohlo dále být.“ – To je hlas, působící dojmem rezignovaného realismu. Jakmile však po prázdninách začaly proskakovat zprávy o údajně velkorysých finančních náhradách německým divadelníkům za Stavovské divadlo do příštích let, čteme:¹⁰¹ „Ať někdo vypočte, kolik by to za těch deset let Němci při dnešní úrokové míře dostali: i při dnešní drahotě mohli by si vystavět divadlo desetkrát krásnější a zařízenější nežli Stavovské. (. . .) Aby tak zemský výbor Němcům navrhl, že jim Stavovské divadlo raději vrátí a zemská subvence že zůstane při starém!“

Ale o čtyři měsíce později:¹⁰² „Stavovské divadlo už zase straší nějakým skandálem a veřejnou bouří, k níž jistě dojde, bude-li učiněn pokus, aby bylo odňato nynějšímu svému užívání.“ A potom už zcela cynicky: „Až se Národnímu divadlu postaví nová vhodná budova, nebude Stavovského divadla Němcům odpíráno.“ – Jistě; protože ve Stavovském divadle se sedí: „. . . takřka na ulici, v chodbách u šaten a záchodů není hnutí a někdy neví člověk na sedadle, kam před smradem vnikajícím zvenčí strčit nos, (. . .) kudy vyrazit, až vyšlehnou plameny požáru. Stavovské divadlo stojí teď mezi Čechy a Němci jako skvělý pomník péče, kterou naše republika věnuje divadelnímu umění. Na konec bude tento vzácný majetek strkat druh druhu

a žádný ho nebude chtít: raději ročně dva miliony na dřevo, ty nepáchnou, ani nehrozí uhořením.“¹⁰³

A jestliže se přede dvěma roky herci Národního divadla domáhali Stavovského divadla vedeni touhou „povznést úroveň českého dramatického umění vysoko“ a „plně se umělecky vyžít“,¹⁰⁴ nyní vidí kritik důvod napsat:¹⁰⁵ „Zatím se podobá, že Stavovské divadlo je toliko k tomu, aby ubíralo členstvu činohernímu i opernímu úcty k umění. Národní divadlo bylo by musilo být doplněno zase jen tak nádherným domem, jakým je samo, a ovšem ještě mnohem moderněji upraveným, aby se tam obecnstvo a herci necítili jako v útulku příliš ‚méněcenném‘, který nezaslouží zvláštní péče umělecké. (. . .) Vnějšek vždycky rozhoduje, a vnějšek Stavovského divadla je takový, že se pro ně každý druh hry pokládá za dost dobrý. (. . .) Někdy je dojem, že herecké těleso Národního divadla ve svém celku (. . .) už ani nestojí o to, aby jeho představení svými výkony a souhrou vynikalo nad průměr. Pro koho se má namáhat. Pro Stavovské divadlo – ?“

* * *

Ačkoliv němečtí divadelníci svou při prohráli, nepovažovala ani česká strana věc pro sebe za příznivě uzavřenou. Byly tu zřejmě především politicky motivované důvody, které nutily zodpovědné činitele, aby nezávisle na probíhajícím a posléze vyhraněm sporu hledali za Stavovské divadlo vhodnou náhradu, přičemž problematické zkušenosti s historickou budovou na Ovocném trhu jejich snahu dále aktivizovaly – a byly tu ve hře (zdá se) i jiné pohnutky a zájmy.

Proto přišla znovu na přetřes možnost využít pro Národní divadlo karlínské Varieté. Takový záměr se znovu vynořil hned počátkem ledna 1921: intendant Ackermann a nový šéf činohry K. H. Hilar přišli na Hrad informovat o vyjednávání s německými divadelníky (které tedy probíhalo souběžně s otevřeným už soudním sporem a nezávisle na něm).¹⁰⁶ Označili německé požadavky za přemrštěné a tudíž nepřijatelné;¹⁰⁷ jako na pozitivní východisko však upozornili na okolnost, že se Národnímu divadlu naskytá možnost zakoupit pro sebe Varieté. Oba mluvčí

Národního divadla považovali za účelné realizovat koupi co nejdříve, během jara a léta budovu opravit (s výhledem na operní využití) a na podzim vrátit Stavovské divadlo Němcům. Ovšem: provést by se to dalo jen s příslibeným příspěvkem pana prezidenta.

Takto tlumočený záměr podpořil vzápětí tehdejší ministr školství a národní osvěty prof. Josef Šusta, který ve svém sdělení prezidentské kanceláři ze 7. ledna 1921¹⁰⁸ uvedl, že plán schvaluje: „. . . jak z důvodů uměleckých, tak i vzhledem na nevyjasněnou a choulostivou situaci zemského správního výboru v otázce divadla Stavovského. Budova divadla Varieté bude po provedení nezbytných adaptací zcela dobře vyhovovat potřebám druhé české scény. Hlediště je prostornější, než ve Stavovském divadle a budova na všechny strany volná (. . .) Stavovské divadlo je příliš stísněné a nemá ani možnosti, aby se rozšířilo. Mimo to neposkytuje náležité ochrany a bezpečnosti pro případ požáru. – Jde o to, aby koupě Varieté se uskutečnila co nejdříve, a k tomu účelu doporučuje pan ministr, aby se uvolnila částka 5 000 000,- K, kterou svého času pan prezident slíbil na druhou českou scénu, a bez níž by se koupě nemohla provést.“

Pro taktiku vyjednávání doporučoval Šusta lišácky: „. . . uspokojiti především divadelní personál, vyjítí mu všemožně vstříc a oddělití jej od divadelní správy. Vyjednávání by se mohlo protahovati, aby bylo dosti času pro obnovenou akci ve příčině koupě a úpravy divadla Varieté pro druhou českou scénu a aby se nezdálo, že právě pro tuto akci bylo vyjednávání náhle přerušeno.“ Zároveň však upozorňoval, že: „. . . o divadlo Varieté hlásí se ještě jiní kupci, které je nutno předejítí.“

Oněmi nejmenovanými „kupci“ se v pozdějších zprávách ukázala být Družstevní banka,¹⁰⁹ jejíž angažovanosti v oné věci (šlo o plány obnoveného varietního provozu) dodávalo politickou příchuť Šustou výslovně připomínané členství poslance Jiřího Stříbrného v tamní správní radě. Zdá se, jako by právě proti němu mířila snaha ministra Šusty, který znovu 9. června 1921 informoval prezidentskou kancelář o plánech Družstevní banky a hlásil, že: „. . . zvěděv o tom, jednal se zemským správním výborem, zdali by on (zemský správní výbor) Varieté sám ne-

koupil. (. . .) Podařilo se mu přiměti pana intendanta Ackermanna, aby upustil od svého projektu postavit nové divadlo v jízdárně bývalých Josefských kasáren a zaujati ho pro koupi Varieté.¹¹⁰ – O jakémkoliv dalším jednání nejsme informováni a teprve z podstatně pozdější zprávy se dovídáme, že tehdejší podmínky majitelů Varieté byly spojeny s řadou „nepřijatelných požadavků“.¹¹¹